

Democratische vaardigheden

Democratic Challenge - Discussiepaper

reacties en suggesties zijn welkom via info@democraticchallenge.nl

De revitalisering van onze democratische cultuur

Bram Eidhof - Instituut voor Publieke Waarde

De revitalisering van onze democratische cultuur

Bram Eidhof, Instituut voor Publieke Waarden

Hakenkruizen in de lift. Meisjes die beweren dat de aanslagen Parijs in scene zijn gezet. Het aantal extreme uitingen in de klas stijgt. Veel docenten voelen zich handelingsverlegen. Durven ze niet met de klas over maatschappelijke controversiële onderwerpen te spreken. Of verliezen ze zelfs de zin om te les te geven, zo laat Margalith Kleijwegt in haar rapport *2 werelden, 2 werkelijkheden* zien. Ook buiten het onderwijs komen er meer spanningen aan de oppervlakte. Een lesbisch stel dat uit de buurt wordt weggepest. Zowel BN'ers als doorsnee burgers die verwensingen en racistische uitingen naar hun hoofd geslingerd krijgen in de Zwarte Piet discussie. En ondertussen wordt het steeds eenvoudiger om online slechts datgene te lezen dat onze denkbeelden bevestigt, en andere feiten of perspectieven uit onze timelines te filteren.

Tegelijkertijd leeft er een breed ongenoegen over het functioneren van de politiek. Burgers voelen zich niet gehoord. Vinden dat er naar de verkeerde burgers wordt geluisterd. Dat politici teveel aan hun eigen (partijpolitieke) belang denken in plaats van aan het algemeen belang (SCP, 2015). Terwijl dalende ledenaantallen de legitimiteit van vertegenwoordigende organisaties (vakbonden, politieke partijen) ook steeds verder onder druk zetten.

We lijken te zijn vergeten wat we gemeen hebben, en fundamentele democratische waarden te onderhouden. Vermijden we publieke discussies in de wijk of de gemeenteraad, omdat we onvoldoende vertrouwen hebben in ons vermogen om tot een goed gesprek te komen. Wat verklaart deze impasse? En hoe doorbreken we die?

Achterstallig onderhoud

Allereerst moeten we constateren dat er niet alles verloren is. Zowel jongeren als volwassenen zijn in overweldigende mate democratisch gezind. Ze onderschrijven de waarde van zowel politieke als maatschappelijke democratie. Bovendien kent Nederland zowel op nationaal als op lokaal niveau een uitgebreide democratische structuur, waarin burgers op allerlei manieren kunnen participeren in politieke besluitvorming en er verschillende *checks and balances* zijn. Sinds de decentralisaties kunnen burgers ook meer directe en lokale invloed uitoefenen op een groeiend aantal onderwerpen. Thuiszorg, hulp bij het vinden van een woning, de opvang van vluchtelingen – steeds meer thema's worden in de gemeenteraad behandeld.

Toch voelt 62% van de Nederlanders zich politiek machteloos. Als antwoord op dat brede ongenoegen zijn er verschillende aanvullende democratische structuren opgetuigd, van G1000s tot burgertops en burgerbegrotingen. Het idee is simpel: zodra burgers meer te zeggen krijgen, ontwikkelen ze meer betrokkenheid bij politieke besluitvorming. Meer directe democratie geniet ook brede steun onder de Nederlandse bevolking. Toch betekent dat niet dat de meeste Nederlanders bereid zijn om zelf geregeld deel te nemen aan democratische processen. Veel burgers hebben weinig vertrouwen in hun eigen politieke kunnen, en met name burgers uit het beroepsonderwijs hebben gemiddeld een laag politiek zelfvertrouwen. En er is meer aan de hand: ook de democratische competenties van de medeburger vertrouwen we niet. Slechts 22% van de Nederlanders vindt dat (mede)burgers voldoende deskundig zijn om goed over politieke onderwerpen te kunnen oordelen – maar liefst 45% acht burgers onvoldoende deskundig. Dat leidt tot de zogenaamde participatie-paradox: naarmate de democratie en politiek toegankelijker wordt, zien we steeds dezelfde – vaak hogeropgeleide – groepen en individuen participeren (VNG, 2016).

Ook wanneer de groep burgers die participeert diverser wordt, is dat geen garantie voor duurzame democratische participatie. Diversiteit kan namelijk ook leiden tot passiviteit of zelfs vijandigheden tussen verschillende subgroepen, die al snel ontstaan tussen mensen die iets met elkaar delen, of dat nu leeftijd, etniciteit of een bepaalde politieke affiniteit is (McPherson, Smith-Lovin, & Cook, 2001; Campbell, 2007; Pettigrew, 2006). Democratische processen zijn instantie bovendien niet altijd aangenaam, onvoorspelbaar, omdat belangenconflicten aan de oppervlakte komen. Dat kan mensen afschrikken.

Politiek theoreticus Robert Dahl noemt het een van de belangrijkste impliciete aannames in de democratische theorie: zijn we wel toegerust om deel te nemen aan democratisch processen? Juist naarmate burgers samen weer publieke problemen gaan aanpakken zijn democratische vaardigheden onontbeerlijk. Om een conflict in goede banen te lezen, legitieme oplossingen te vinden en van het nauw begrepen eigenbelang tot het welbegrepen eigenbelang of algemeen belang te komen.

Precies daar zit de pijn. In Nederland zijn we decennia lang gewend geweest om politieke en maatschappelijke discussies in beslotenheid van de zuil of vereniging te voeren. Onder gelijkgestemden, in relatief hiërarchisch verband. En terwijl de overheid in de tweede helft van de vorige eeuw steeds meer taken over nam, besloten burgers niet alleen steeds meer hun eigen tuin aan te gaan harken, maar werden ze ook in toenemende mate als klant behandeld. Peter Mair laat in zijn boek *Ruling the Void* zien dat ook politieke partijen in heel Europa hun klassieke, opleidende functie verliezen. Ze dalen bovendien in representatieve

legitimiteit – burgers gaan minder stemmen, zijn in steeds kleinere getale lid van een partij, en ook als ze geen lid zijn, zijn ze minder loyaal aan politieke partijen. Waar kan de groeiende groep kritische, betrokken en zwevende burgers terecht wanneer ze zich in democratische zin wil ontwikkelen?

De precariteit van burgerschap

Op papier lijkt de overheid nu in democratisch burgerschap te investeren: door het onderwijs de opdracht te geven aan het burgerschap van leerlingen te werken, of door clubs zoals de Nationale Jeugdraad en ProDemos te ondersteunen. Hoewel dit stuk voor stuk waardevolle investeringen zijn, is het de vraag of ze voldoende zijn om een brede, democratische cultuur te stimuleren. Scholen hebben slechts een inspanningsplicht. ProDemos en de Nationale Jeugdraad richten zich voornamelijk op participatie in het formele democratisch bestel. Dat valt goed te verklaren. Welke betekenis we precies aan democratisch burgerschap geven – de naam zegt het al – is namelijk aan ons, de burgers. En die betekenis verschilt per burger, thema en tijdperk. Zo kan burgerschap voor de een uit respect voor lokale tradities bestaan, en voor de ander juist uit burgerlijke ongehoorzaamheid. Kortom, hoewel de overheid wel een algemene democratische gezindheid kan stimuleren, is de specifieke invulling een zaak van burgers zelf. Dat maakt van overheidswege investeren in onze democratische cultuur lastig.

De overheid kan onze grondrechten wél bewaken, en zou moeten optreden wanneer er op deze rechten inbreuk wordt gemaakt. Zoals wanneer mensen om hun seksuele of levensbeschouwelijke oriëntatie worden lastig gevallen. Het probleem is dat we regelmatig geconfronteerd worden met een overheid die capituleert als het gaat om onze grondrechten, maar tegelijkertijd specifiekere invullingen van burgerschap (burgerschap-als-gedefinieerd-door-burgers) frusteert. Zo laat Evelien Tonkens zien dat menig lokale politicus burgers depolitiseert door buurten vooral te stimuleren om hun eigen straat schoon te vegen en samen buurtbarbecues te houden, in plaats van zich ook met publieke problemen te engageren. Of door de burger in te zetten als beleidsinstrument: gebruik uw zelfredzaamheid, gebruik uw sociale netwerk, zodat u minder een beroep doet op de overheid voor uw zorg¹.

Staan we er dan volledig zelf voor, bij het revitaliseren van onze democratische cultuur? En waar beginnen we? In een samenleving die “ingewikkelder [...], gespannener en ontvlambaarder” is geworden (RMO, 2007), is het naïef om te veronderstellen dat burgers als vanzelf voldoende democratische vaardigheden ontwikkelen in complexe publieke problemen

¹ A.J. Kruijer. (2011). Wat is burgerschap? <<http://www.groene.nl/artikel/zelf-je-eigen-afval-weggooien>>

met elkaar op te lossen. Of dat ze als vanzelf stoppen met tuinieren, en zich überhaupt (mede)verantwoordelijk gaan voelen voor collectieve problemen. Toch komen de meest veelbelovende antwoorden op eerdergenoemde vragen van diezelfde burgers.

Democratic start-up academy

Er zijn namelijk genoeg solide initiatieven die zich richten op het versterken van onze maatschappelijke democratie – in bedrijven, in de buurt of regio. Zoals de deep democracy beweging, Zina's wijksafari's, Publieke Beraadskamers of het *public mediation programme* van de UvA. Waarin burgers die elkaar doorgaans vermijden met elkaar en hun collectieve zorgen worden geconfronteerd. Verbinding maken, en worden uitgedaagd te onderzoeken wat ze gemeen hebben, waarin ze verschillen en hoe ze samen maatschappelijke problemen op kunnen lossen. En zo al doende zelf leren om in een diverse, gepolariseerde samenleving het algemeen of welbegrepen eigen belang te ontdekken en te realiseren. Dat conflict en confrontatie niet noodzakelijkerwijs tot escalatie leidt, maar ook productief kan zijn.

Het enthousiasme waarmee deze initiatieven worden begroet staat in schril contrast met de ondersteuning die ze krijgen. Hoewel er wel degelijk fondsen en gemeenten bereid zijn om deze initiatieve op projectbasis te ondersteunen, blijft het bereik beperkt en de organisaties kwetsbaar. Het ontbeert de initiatiefnemers aan budget en mankracht om zich duurzaam te ontwikkelen of kennis te delen, laat staan op te schalen. Dat komt omdat de financiering van onze democratie zich nog in de vorige eeuw begeeft. Het beschikbare budget wordt immers nog steeds vrijwel volledig aan de formele partijdemocratie besteed. En ook ambtelijke ondersteuning blijft aan deze formele democratie voorbehouden. Zo dreigt de ontwikkeling van een volwassen en moderne democratische cultuur onvoldoende tot volle wasdom te komen, of alleen daar waar initiatiefnemers zelf diepe zakken hebben.

Waar in Nederland inmiddels is vergeven van de start-up accelerators en social impact investing, mist een soortgelijke infrastructuur voor democratische initiatieven die zich op de politiek of maatschappij richten. Terwijl dat precies is wat nodig voor het opschalen en verduurzamen van deze initiatieven. Een instituut voor funding zorgt, kwaliteit aanjaagt en kennis en ervaringen deelt. Een democratic start up academy, gevoed door en voedend aan vernieuwende democratische initiatieven. Via MOOCs, maar ook door initiatieven te verbinden met experts of vragende partijen uit de wetenschap, samenleving en overheid. Zo bundelen we de krachten, en ondersteunen we veelbelovende initiatieven gericht op de weerbarstige democratische praktijk met budget, kennis en netwerk. Opdat we met z'n allen democratisch vaardiger worden, en democratische initiatieven beklijven. Maar bovenal: zodat

de democratie weer toegankelijk wordt voor onszelf, voor alle burgers. En we zelf weer conflicten op gaan lossen en met verschillen leren omgaan. Want de demos, dat zijn wij.